

Tom 12/2020, ss. 217-234

ISSN 0860-5637

e-ISSN 2657-7704

DOI: 10.19251/rtnp/2020.12(12)

www.rtnp.mazowiecka.edu.pl

Krzysztof Prętki

Pracownia Historii Zdrowia Publicznego oraz Polityki Społecznej i Zdrowotnej
Katedra Nauk Społecznych i Humanistycznych
Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu

**POLITYKA KULTURALNA W POLSKIEJ
MYŚLI POLITYCZNEJ PO 1989 ROKU NA
PRZYKŁADZIE PROGRAMÓW PARTII
I UGRUPOWAŃ POLITYCZNYCH W WYBORACH
PARLAMENTARNYCH 1991 ROKU**

**CULTURAL POLICY IN POLISH POLITICAL THOUGHT AFTER
1989, ON THE EXAMPLE OF THE PROGRAMS OF POLITICAL
PARTIES AND GROUPS IN THE 1991 PARLIAMENTARY ELEC-
TIONS**

Streszczenie:

Celem artykułu była analiza problematyki polityki kulturalnej w polskiej myśli politycznej po 1989 roku, na przykładzie programów partii i ugrupowań politycznych w wyborach parlamentarnych 1991 roku. W artykule zauważono, że etnocentryzm i relatywizm kulturowy nie był dominującym elementem pro-

pozycji wyborczych w zakresie kultury. Kwestie związane z ochroną polskiego rynku kultury przed zalewem negatywnych treści z zagranicy, a także ochroną polskiej tożsamości i kultury narodowej pojawiały się w różnym nasileniu w programach wyborczych takich partii politycznych i koalicji wyborczych, jak: Solidarność Pracy, Polskie Stronnictwo Ludowe – Porozumienie Ludowe, Partii Chrześcijańskich Demokratów, Porozumienia Obywatelskiego Centrum, Wyborczej Akcji Katolickiej, Unii Polityki Realnej. Tematyka ochrony polskiej tożsamości narodowej i kultury narodowej zdominowała propozycje wyborcze w zakresie kultury zaprezentowane przez Stronnictwo Narodowe.

Słowa kluczowe: polityka kulturalna, polska myśl polityczna, partie polityczne, programy partii politycznych, wybory parlamentarne 1991 roku

Abstract:

The aim of the article was to analyze the issues of cultural policy in Polish political thought after 1989, on the example of the programs of political parties and groups in the 1991 parliamentary elections. The article notes that ethnocentrism and cultural relativism was not a dominant element of the cultural election proposals. Issues related to the protection of the Polish cultural market against the flood of negative foreign content, as well as the protection of Polish national identity and culture, appeared in varying degrees of intensity in the election programs of such political parties and election coalitions as: Labour Solidarity, Polish People's Party - People's Agreement, Party of Christian Democrats, Civic Center Agreement, Electoral Catholic Action, Union of Real Politics. The issues of protection of Polish national identity and culture dominated the election proposals for culture presented by the National Party.

Keywords: Cultural policy, Polish political thought, political parties, political party programs, parliamentary elections 1991

WPROWADZENIE

Edward Wnuk-Lipiński [2001, s. 54-55], analizując teoretyczny model faz radykalnej zmiany, wskazał, że w odniesieniu do Polski, Węgier, Czech, Słowacji i państw bałtyckich można wyodrębnić poniższe fazy przechodzenia z dotychczasowego systemu do nowego:

1. *fazę początkową, w której uruchomione zostają procesy społeczne charakteryzujące się „mocą transformacyjną”, czyli zdolnością przekształcenia ancien régime’u w nowy system społeczny;*
2. *fazę międzysystemową, w której stary system już nie funkcjonuje, nowy zaś dopiero zaczyna się wylaniać;*
3. *fazę zaawansowaną, czyli przekroczenie masy krytycznej zmian powodujące definitywne przejście starego systemu do historii;*
4. *fazę postrewolucyjną, charakteryzującą się wygaśnięciem rewolucyjnej euforii i wejściem nowego systemu w obszar codziennych doświadczeń społeczeństwa;*
5. *fazę konsolidacji, w której system stabilizuje się i staje się jedynym dostępnym w życiu publicznym polem gry interesów i wartości.*

Od początku 1990 roku, gdy rząd Tadeusza Mazowieckiego rozpoczął realizację reform rynkowych, jak się okazało niezwykle kosztownych społecznie, rozpoczęła się – według E. Wnuk-Lipińskiego – faza międzysystemowa procesu transformacji ustrojowej w Polsce, którą można w poniższy sposób scharakteryzować:

1. *występuje labilność reguł gry, gdyż stare reguły gry jeszcze działają na skutek inercji (choć już nie są egzekwowane), nowe zaś są jeszcze nie do końca zdefiniowane, słabo egzekwowane i nieprzyswojone przez masy;*
2. *poprzednia, jednocząca, negatywna i ogólnikowa alternatywa wobec starego systemu zaczyna się różnicować i ukonkretniać w formie pozytywnych rozwiązań ustrojowych (innymi słowy, w fazie międzysystemowej pytanie „jak nie ma być”, charakterystyczne dla fazy początkowej, ustępuje miejsca pytaniu „jak ma być”; odpowiedzi na to pytanie są zróżnicowane, co prowadzi do różnicowania się kontrelity, a w konsekwencji – do podziałów w masach i częściowej ich demobilizacji);*
3. *w zwycięskiej kontrelicie rozpoczyna się walka o władzę nad nowym, nie do końca zdefiniowanym porządkiem, co jedynie pogłębia podziały w elitach, a w konsekwencji także wśród mas;*
4. *elementy myślenia utopijnego są ciągle obecne w masach, aczkolwiek wykazują tendencję gasnącą w obliczu pozytywnych rozwiązań systemowych wprowadzanych do życia publicznego przez dominującą część zwycięskiej kontrelity;*

5. *myślenie w kategoriach tego, co słuszne, rozpowszechnione wśród mas w fazie początkowej, ustępuje myśleniu w kategoriach tego, co korzystne; następuje dezintegracja masowego ruchu protestu wraz z jednoczesną reintegracją już nie wokół ogólnych wartości jednoczących ten ruch, lecz wokół partykularnych interesów mających moc różnicującą;*
6. *w masach rozpowszechnia się poczucie zawodu, tym silniejsze, im silniej mobilizacja w fazie początkowej była oparta na utopijnych mrzonkach, co z kolei prowadzi do znacznego wycofania początkowego, warunkowego poparcia dla kontrelity;*
7. *ponieważ jednak myślenie utopijne w masach nie wygaśło całkowicie, cofnięcie poparcia dla kontrelity przez znaczną część mas wiąże się z poszukiwaniem alternatywy, która podtrzymałaby utopijne cele, a zarazem nie kojarzyła się ani ze starym systemem (na to jest jeszcze za wcześnie), ani z kontrelitą (to tłumaczyłoby fenomen Tymińskiego w pierwszych wyborach prezydenckich);*
8. *nowy system nie ma jeszcze kłopotów z legitymizacją, gdyż dopiero się tworzy; kłopoty takie ma natomiast ta część kontrelity, która sprawuje władzę w fazie międzysystemowej;*
9. *zarazem, wobec labilności reguł gry oraz reintegracji wokół interesów partykularnych, faza międzysystemowa charakteryzuje się pewną przejściową osobliwością, a mianowicie powstaniem grup interesów zakorzenionych właśnie w tej fazie; na skutek bowiem płynności reguł, słabej egzekutywy i ogólnej słabej orientacji, co wolno, a czego nie wolno, możliwe jest osiąganie dużych i szybkich zysków materialnych [Wnuk-Lipiński, 2001, s. 58-59].*

Podczas trwania fazy międzysystemowej, w której stary system już nie funkcjonował, a z kolei nowy zaczynał się dopiero kształtować i wyłaniać, zaplanowano w 1991 roku wybory parlamentarne¹.

Z powyższych względów istotna jest ocena znaczenia problematyki polityki kulturalnej w programach wyborczych partii i ugrupowań politycznych w 1991 roku, która uzupełni analizy ochrony zdrowia, polityki edukacyjnej, decentralizacji i polityki obronnej poświęcone tym wyborom i dokonane w innych

¹ Szerzej na temat wyborów parlamentarnych w Polsce w 1991 roku: Słodkowska, 2011.

moich publikacjach [Prętki, 2007, s. 100-109; 2010, s. 401-417; 2011 (a), s. 125-137; 2011 (b), s. 54-61; 2012, s. 21-24].

Dokonując analizy mozaiki układu uwarunkowań polityki kulturalnej jako elementu polityki społecznej, należy wskazać na kluczowe znaczenie sytuacji politycznej, w której ta polityka miała być realizowana. Zwracają na ten fakt uwagę Marek Chmaj i Marek Żmigrodzki [1996, s. 54-55], którzy wśród czynników wpływających na przebieg, kształtowanie i skutki procesów politycznych wyróżnili m.in. programy partii politycznych posiadających większość we władzy ustawodawczej i sprawujących władzę wykonawczą oraz rzeczywistą realizację tychże programów i dojście do władzy określonej siły politycznej.

Proces polityczny można w tej sytuacji zdefiniować jako *ciąg obiektywnie powiązanych ze sobą wydarzeń prowadzących do zmiany politycznej, rozumianej jako trwałe przekształcenie normatywnej i faktycznej struktury systemu politycznego oraz/lub jego powiązań z otoczeniem* [Antoszewski, 1996, s. 194].

Andrzej Szpociński i Marek Ziółkowski [2001, s. 212-213] ocenili, że rdzeniem kultury narodowej danego państwa był kanon, a rozpad jednorodnego uniwersum kulturowego, hybrydyzacja kultury, otwarcie się na obce kultury zmieniało wielokierunkowo oblicze danej kultury narodowej. Następowało zmniejszenie się znaczenia kultury artystycznej jako komponentu kanonu kultury narodowej i upowszechnianie się poliwalencji kulturowej.

Kluczowe było w tej sytuacji postawienie pytania: czy w kampanii w wyborach parlamentarnych w Polsce w 1991 roku partie i ugrupowania polityczne przygotowały odpowiednie dla wyborcy propozycje programowe w zakresie polityki kulturalnej? Istotne było także dokonanie diagnozy, jakie miejsce w koncepcjach tej polityki znalazły kwestie ochrony kultury narodowej jako zestawu elementów wywodzących się z języka, religii, obyczajów i kultury artystycznej składających się na określony dla danej wspólnoty narodowej zestaw symboli.

POLITYKA KULTURALNA W PROGRAMACH PARTII I UGRUPOWAŃ POLITYCZNYCH W WYBORACH PARLAMENTARNYCH 1991 ROKU

Najważniejszym uczestnikiem wyborów parlamentarnych 1991 roku na lewicy polskiej sceny politycznej była koalicja wyborcza Sojusz Lewicy Demokratycznej utworzona 16 lipca 1991 roku przez Socjaldemokrację Rzeczypos-

spolitej Polskiej² (partię powstałą 28 stycznia 1990 roku w trakcie ostatniego XI Zjazdu PZPR), Ogólnopolskie Porozumienie Związków Zawodowych i Związek Socjalistycznej Młodzieży Polskiej [Gładkiewicz, 2000 (c), s. 178]. Sojusz opowiedział się za polityką społeczną kierującą się kryteriami sprawiedliwości społecznej, gwarantującą równość w dostępie do kultury [Słodkowska (red.), 2001, s. 251].

Solidarność Pracy została utworzona wiosną 1990 roku z członków Grupy Obrony Interesów Pracowniczych funkcjonującej od jesieni 1989 roku w ramach Obywatelskiego Klubu Parlamentarnego. W jej skład wchodził m.in. Ryszard Bugaj, Aleksander Małachowski, Karol Modzelewski i Jan Józef Lipski [Alberska, 1996, s. 145]. Małgorzata Alberska [1996, s. 145] oceniła, że *byli oni przekonani o potrzebie stworzenia organizacji, która broniłaby interesów środowisk pracowniczych, która nie tylko w hasłach wyborczych, ale i codziennej działalności stawiałaby sobie za cel walkę o interesy tych, którzy nie aspirują do roli właścicieli*. Zdaniem Solidarności Pracy negatywne konsekwencje komercjalizacji ponosiła kultura i przeciwstawiono się traktowaniu produktów kultury jak produktów przemysłowych. Zwrócono uwagę na kluczową pozycję i znaczenie instytucji państwa w rozwoju kultury poprzez finansowe jej wsparcie za pomocą dotacji i ulg podatkowych. Przeciwstawiano się jednak ingerencji w treści światopoglądowe i polityczne ze strony państwa, które mogło jednak we współpracy z przedstawicielami środowisk twórczych dokonywać selekcji i wspierać upowszechnianie kultury autentycznej. Zaakcentowano również konieczność ochrony polskiego rynku przed – jak to zauważono w programie – *zalewem komercyjnej tandety z importu* [Solidarność Pracy, 2001, s. 128].

Stronnictwo Demokratyczne uznało za niedopuszczalne utrzymanie traktowania wytworów kultury jako towarów zgodnie z zasadami wolnego rynku oraz przeciwstawiało się dalszemu ograniczaniu nakładów budżetowych na kulturę poprzez zagwarantowanie w ustawie o funduszach na samorządy określonego procentu wydatków na kulturę i oświatę. Wśród celów priorytetowych wyróżniono program ratowania bibliotek oraz zabiegi o powstrzymanie procesu likwidacji ośrodków kultury w małych miastach i na wsiach. Uznano za konieczne przygotowanie i uchwalenie nowoczesnej ustawy o mecenacie, motywującej podmioty gospodarcze do przekazywania części zysku na rzecz instytucji działa-

² Szerzej na temat SdRP i SLD: Pilawski, 2006; Krasowski, 2014; Jabłonowski, Janowski i Sołtysiak (red.), 2015.

jących w obszarze kultury oraz zapewnienie równości finansowych warunków działania centralnych i lokalnych fundacji kulturalnych, które miały na celu gromadzenie funduszy w celu promocji różnych przedsięwzięć kulturalnych i talentów artystycznych. Postulowano konieczność przygotowania programu ochrony zabytków i jego integracji z ochroną krajobrazu, zagospodarowaniem przestrzennym kraju, programem działań fundacji, a także z procesami prywatyzacyjnymi i reprivatyzacyjnymi. Postulowano zorganizowanie skutecznego systemu ochrony lokalnych tradycji kulturowych oraz wspierania regionalnych towarzystw społeczno-kulturalnych i naukowych. Dążono do przygotowania kompleksowego programu promocji kultury polskiej w świecie oraz umacniania związków kulturalnych, naukowych i oświatowych z rodakami żyjącymi poza granicami Polski [Stronnictwo Demokratyczne, 2001, s. 144].

Kolejnym uczestnikiem wyborów parlamentarnych 1991 roku było Polskie Stronnictwo Ludowe³ powstałe podczas Kongresu Jedności 5 marca 1990 roku [Gładkiewicz, 2000 (a), s. 66]. Partia została utworzona przez Polskie Stronnictwo Ludowe – Odrodzenie (funkcjonujące od końca listopada 1989 roku jako kontynuacja Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego) i Polskie Stronnictwo Ludowe „Wilanowskie” (powstałe 15 sierpnia 1989 roku z inicjatywy byłych działaczy PSL z lat 1945-1947, Związku Młodzieży Wiejskiej oraz niektórych działaczy ZSL i Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego Rolników Indywidualnych „Solidarność”) [Dąbrowski, 1996, s. 91]. PSL w programie wyborczym podkreśliło istotne znaczenie kultury w historii narodu polskiego i opowiedziało się za jej pełną obecnością w życiu codziennym. Chciało także stworzyć lepsze warunki dla jej rozwoju i powrócić do sprawdzonych rozwiązań z zakresu kierowania i finansowania kultury [PSL wobec najważniejszych problemów kraju, 2001, s. 99].

Krajowy Komitet Wyborczy Ruchu Ludowego „Porozumienie Ludowe” został utworzony przy okazji wyborów parlamentarnych 1991 roku przez trzy ugrupowania chłopskie, takie jak: Polskie Stronnictwo Ludowe „Solidarność”⁴, Polskie Stronnictwo Ludowe „Mikołajczykowskie” (utworzone przez grupę działaczy z Polskiego Stronnictwa Ludowego „Wilanowskiego” przeciwną jakiegokolwiek współpracy z byłymi działaczami Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego) [Dąbrowski, 1996, s. 91] i Niezależny Samorządny Związek Za-

³ Szerzej na temat PSL: P. Paluch, 1995; M. Migalski (red.), 2013; Szamik, 2016.

⁴ Szerzej na temat PSL „S”: Stodolny, 2017.

wodowy Rolników Indywidualnych „Solidarność” [Gładkiewicz, 2000 (b), s. 71-72]. Porozumienie w „Tezach programu wyborczego” zauważyło, iż kultura narodowa powinna być wspierana przez państwo, broniąc obok oświaty polskiej tożsamości i godności [Komitet Wyborczy „Porozumienie Ludowe”, 2001, s. 162].

NSZZ „Solidarność” propagował w swoim programie różnorodne działania na rzecz ochrony kultury narodowej jako świadectwa tożsamości Polaków [NSZZ „Solidarność”: Program wyborczy, 2001, s. 189].

W wyborach parlamentarnych 1991 roku brała także udział Partia Chrześcijańskich Demokratów, która została utworzona w grudniu 1990 roku w Poznaniu przez osoby wywodzące się ze środowisk solidarnościowej opozycji antykomunistycznej [Paszkiwicz, 2000 (a), s. 42] i odwoływała się do światowego dziedzictwa ideowego chrześcijańskiej demokracji oraz ideałów „Solidarności”. Partia chciała w działaniach kierować się: podstawowymi wartościami chrześcijańskimi, demokratycznymi zasadami organizacji życia społeczno-politycznego, zasadami funkcjonowania państwa i gospodarki, które łączą swobodę działania jednostek, rolę rynku i prywatnej własności z uznaniem roli wspólnoty i zasady pomocniczości państwa, przyznaniem szczególnej roli rodzinie, patriotyzmem i poszanowaniem narodowej tradycji [Dehnel-Szyc, Stachura, 1991, s. 153]. W opinii PChD każdy człowiek miał mieć prawo do uczestnictwa w kulturze i do rozwoju duchowego, wymagającego zabezpieczenia osobom, grupom społecznym i mniejszościom narodowym możliwości swobodnego wyrażania własnych wartości i obyczajów oraz ukształtowania się wspólnoty opartej o pluralizm kulturowy, dialog i uczestnictwo obywateli. Partia uznała, że trudności ekonomiczne nie mogły usprawiedliwiać lekceważenia roli i znaczenia kultury w życiu społeczeństwa polskiego. Domagano się zabezpieczenia materialnego bazy kultury, stanowiącej trzon kształtowania poczucia tożsamości narodowej młodych pokoleń, poprzez system podatkowy. Przeciwstawiano się tendencjom szowinistycznym, antysemickim i antyniemieckim. Postulowano podkreślenie w pracy wychowawczej z młodzieżą sprawy przynależności Polski do kręgu kultury łańskiejskiej, związanej z chrześcijaństwem [Partia Chrześcijańskich Demokratów: Podstawy ideowe programu wyborczego PChD, 2001, s. 265]. Wspierano podejmowanie działań kulturalnych zapewniających obywatelom poczucie wolności i godnej egzystencji, uznając za niezbędne zagwarantowanie środowiskom twórczym swobody artystycznej ekspresji. Partia uznała za

fundament polityki kulturalnej państwa podejmowanie działań mających na celu decentralizację finansowania kultury oraz upowszechnianie się instytucji prywatnego mecenatu, poprzez system ulg podatkowych dla podmiotów gospodarczych finansujących cele kulturalne przy utrzymaniu określonego poziomu ingerencji państwa w sprawy kultury, zgodnie z zasadą: *Tyle państwa i tyle upołączenia, ile koniecznie potrzeba*. Mecenat państwa miał sprzyjać ochronie kultury narodowej i upowszechnianiu uniwersalnych wartości ogólnoludzkich. Państwo miało mieć obowiązek ochrony dóbr narodowej kultury i wsparcia zamierzeń sprzyjających umocnieniu pozycji Polski w życiu duchowym wspólnoty narodów. Preferencje udzielane przez państwo podmiotom organizującym działalność kulturalną miały dotyczyć dbałości o artystyczną oryginalność i aktywności skierowanej na dbałość o powszechną kulturę polskich obywateli [Partia Chrześcijańskich Demokratów: Program wyborczy, 2001, s. 279].

Najważniejszym elementem koalicji wyborczej Porozumienia Obywatelskiego Centrum było Porozumienie Centrum, utworzone w 1990 roku na mocy deklaracji, której sygnatariuszami byli posłowie i senatorowie Koła PC w OKP, działacze komitetów obywatelskich, przedstawiciele m.in.: KLD, PSL „Solidarność”, Chrześcijańsko-Demokratycznego Stronnictwa Pracy. W projekcie programu gospodarczego PC opowiedziało się za wolnością gospodarczą, poszanowaniem prawnym własności, społeczną gospodarką rynkową w ramach gospodarki kapitalistycznej [Dehnel-Szyc, Stachura, 1991, s. 56]. PC uznało za naczelną wartość wolność jednostki, godność osoby ludzkiej, dobro społeczne i narodowe oraz własność prywatną [Słodkowska (red.), 1995, s. 112-140]. Porozumienie Obywatelskie Centrum uznało, że kultura narodowa była wyznacznikiem tożsamości narodowej Polaków, a jej rozwój był jedną z istotnych przesłanek istnienia demokratycznego społeczeństwa. Wskazało na załamanie się systemu finansowania kultury i przeciwstawiało się wprowadzeniu oszczędności budżetowych w tej sferze [Porozumienie Obywatelskie Centrum, 2001, s. 152-153]. Wśród elementów programu wyborczego wyróżniono konieczność podejmowania działań w celu ratunku dla kultury [Program wyborczy Porozumienia Obywatelskiego Centrum, 2001, s. 153].

W wyborach parlamentarnych 1991 roku w skład koalicji Wyborcza Akcja Katolicka wchodziły: Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe, Chrześcijański Ruch Obywatelski, Unia Laikatu Katolickiego, Federacja Organizacji Kresowych i Komitet Obywatelski. Wśród powyższych organizacji najważniejsze

znaczenie miała partia polityczna – Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe, które powstało 28 października 1989 roku z połączenia kilkunastu środowisk i organizacji o orientacji chrześcijańskiej i narodowo-demokratycznej, a dążyło do skupienia wszystkich sił od politycznego centrum do prawicy, które odwoływały się do wartości katolickich, narodowych, niepodległościowych i stworzenia szerokiego frontu katolickiego [Dehnel-Szyc, Stachura, 1991, s. 178]. Zjednoczenie określało się jako *nowa formacja polityczna, która czerpie z różnych nurtów przeszłości, łącząc doświadczenia zasłużonych w zmaganiach o niepodległość ruchów politycznych – niepodległościowego, narodowego, chrześcijańsko-demokratycznego, chrześcijańskich nurtów ruchu ludowego i robotniczego, sięgając do dorobku myśli konserwatywnej* [Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe, 2001, s. 177]. Odwoływało się do: religii katolickiej, dobra wspólnego, wolności społecznej i indywidualnej, solidarności, pomocniczości, wspólnoty narodowej, niepodległego państwa, własności prywatnej oraz demokracji [Dehnel-Szyc, Stachura, 1991, s. 177]. Miało także dążyć do *ograniczenia roli państwa, w myśl zasady pomocniczości, do tych zadań, którym struktury niższego rzędu nie są w stanie podołać. Państwo winno strzec moralności publicznej, zapewnić ład i bezpieczeństwo wszystkim, równe szanse startu życiowego i opiekę społeczną tym, którzy bez swej winy znaleźli się w trudnej sytuacji życiowej* [Słodkowska (red.), 1995, s. 101].

Wyborcza Akcja Katolicka w deklaracji programowej podkreśliła rolę i znaczenie odbudowy kultury narodowej i moralności publicznej, proponując przywrócenie zasad dyscypliny społecznej, uczciwości, solidności indywidualnej i grupowej. Oceniano, że *tak było wychowane pokolenie Polski Niepodległej, pokolenie Powstania Warszawskiego, które przetrwało komunizm i nam przekazało wartości chrześcijańskie i narodowe* [Wyborcza Akcja Katolicka, 2001, s. 170]. W opinii koalicji należało sprzyjać inicjatywom społecznym wspomagającym rozwój kultury narodowej poprzez prawo o fundacjach i politykę podatkową, a z kolei przeciwstawiać się upowszechnianiu zła i przemocy w środkach społecznego przekazu. Domagano się powrotu w programach szkolnych i mass mediach do wartości, które ukształtowały poczucie obywatelskie Polaków, zmiany podręczników szkolnych i reorientacji nauczycieli [Wyborcza Akcja Katolicka, 2001, s. 170-171].

Problemy polityki kulturalnej znalazły swoje miejsce w 1991 roku także w programie wyborczym Konfederacji Polski Niepodległej. Powstała 1 września 1979 roku partia wyłoniła się z Ruchu Obrony Praw Człowieka i Obywatela,

utworzonego w marcu 1977 roku [Rogaczewska, 1996, s. 187]. Konfederacja, określająca się jako partia niepodległościowa o orientacji centroprawicowej [Dehnel-Szyc, Stachura, 1991, s. 127], w programie domagała się zahamowania recesji gospodarczej i usług niegospodarczych w sferze: oświaty, ochrony zdrowia, kultury, a także stworzenia systemu ekonomicznego, w którym społeczeństwo mogłoby osiągnąć wyższy poziom konsumpcji dóbr niematerialnych, w tym kultury [Konfederacja Polski Niepodległej, 2001, s. 219].

Krystyna Rogaczewska, poddając analizie główne wartości myśli programowej KPN, wskazała, że *cechą państwa według Konfederacji jest jego tożsamość kulturowa i odrębność od innych państw, którą należy zachować nawet w warunkach integracji z większymi strukturami ponadpaństwowymi. Utożsamia się zatem cechy państwa z cechami narodu – państwo jest wyrazem narodowej jedności. W tym rozumieniu istotne jest tworzenie poczucia ciągłości I i II Rzeczypospolitej, wskazywanie na pozytywne elementy z przeszłości Polski* [Rogaczewska, 1996, s. 194].

W elekcji parlamentarnej brała także aktywny udział Unia Polityki Realnej, partia konserwatywno-liberalna założona jako stowarzyszenie 7 kwietnia 1989 roku. Wśród jej założycieli możemy odnaleźć m.in. Stefana Kisielewskiego, Tadeusza Majewicza, Stanisława Michalkiewicza i Janusza Korwin-Mikkego. Partia nawiązywała organizacyjnie do powołanego w listopadzie 1987 roku Ruchu Polityki Realnej i została zarejestrowana w grudniu 1990 roku pod nazwą: Konserwatywno-Liberalna Partia „Unia Polityki Realnej” [Sokół, 2003, s. 237]. Unia zamierzała dążyć do odbudowy podstawowych wartości kultury polskiej i cywilizacji łańskiejskiej, tzn. praw i zasad moralnych, godności, honoru, prawdy, wolności, własności prywatnej i odpowiedzialności [Unia Polityki Realnej, 2001, s. 225-226].

W wyborach parlamentarnych 1991 roku brało także udział Stronnictwo Narodowe, które reaktywowało swoją działalność 18 listopada 1989 roku na zjeździe w Warszawie i zostało zarejestrowane 21 sierpnia 1990 roku. Stronnictwo, mające być w zamierzeniu założycieli ponadklasowym ruchem politycznym, nawiązywało do tradycji polskiego ruchu narodowo-demokratycznego, w tym Ligi Polskiej, Ligi Narodowej, Stronnictwa Demokratyczno-Narodowego, Obozu Wielkiej Polski i założonego w 1928 roku Stronnictwa Narodowego [Paszkievicz, 2000 (b), s. 124]. W „ABC programu wyborczego” domagało się priorytetu dla interesu narodowego Polaków w stosunku do interesów obcych, konstytucyjnego zagwarantowania formuły państwa narodowego, języka pol-

skiego obowiązkowego we wszystkich urzędach, gościnności i tolerancji, ale nie dla *piątych kolumn*, nauczania języka polskiego i historii Polski we wszystkich typach szkół, wychowania młodzieży w duchu narodowym, telewizji w służbie narodu, przekazania środków masowego przekazu w całości w polskie ręce, polonizacji kultury masowej oraz dbałości o moralny i narodowy sens kultury [Stronnictwo Narodowe, Zarząd Główny, 2001, s. 181-182]. Podobne rozważania znalazły się także w programie wyborczym „Uwierzmy w siłę polskiego narodu”, w którym podkreślano, że Stronnictwo Narodowe opierało *program na wierze w Polskę, na przekonaniu, że Polacy własnymi polskimi siłami zdolni są wyprowadzić państwo z moralnego, społecznego i gospodarczego upadku. Wszelkie doradztwo i pomoc zagraniczna mają w pierwszym rzędzie na uwadze interesy tych, co radzą czy pomagają, stąd też traktowane być muszą z największą rezerwą* [Stronnictwo Narodowe: Uwierzmy w siłę polskiego narodu, 2001, s. 183].

Krajowy Komitet Wyborczy Mniejszości Niemieckich w programie wyborczym wskazał, że *odzyskanie wolności obywatelskiej i politycznej w Polsce w wyniku walki politycznej Solidarności, umożliwiło wyartykułowanie swojej tożsamości różnym grupom społecznym. Od pokoleń, od stuleci żyli na ziemi śląskiej nasi przodkowie, związani z kulturą niemiecką jako obywatele państw niemieckich graniczących z ziemią polskimi. Trzy kultury kształtowały oblicze ziemi śląskiej – niemiecka, polska i morawska – przenikając się wzajemnie, przez wieki żyli obok siebie ludzie związani z tymi kulturami w zgodzie i pokoju. Wielkie wstrząsy społeczne wywołane przez Kulturkampf Bismarcka, powstania śląskie, okres faszyzmu i drugą wojnę światową wraz z jej następstwami miały swoje źródła poza Śląskiem. Historia najnowsza nie zmienia tej reguły. Powrót do źródeł swej tożsamości kulturowej, możliwy w wyniku odzyskania przez Polskę prawdziwej wolności, oznaczał dla istotnej części społeczności miejscowego pochodzenia możliwość podkreślenia swoich związków z narodowością niemiecką* [Krajowy Komitet Wyborczy Mniejszości Niemieckich, 2001, s. 177]. Do celów statutowych ruchu Mniejszości Niemieckich zaliczono rozwój kultury i języka niemieckiego przy poszanowaniu innych kultur, odbudowę chrześcijańskich więzi społecznych między różnymi grupami narodowościowymi oraz odrodzenie gospodarcze ziemi rodzinnej w oparciu o etos pracy ludności miejscowej. Domagano się zabezpieczenia możliwości pełnego i równoprawnego udziału członków mniejszości niemieckiej w życiu politycznym, społecznym, kulturalnym i gospodarczym Polski, a także stworzenia warunków dla zabezpieczenia na podstawie standardów europejskich

potrzeb kulturalnych, oświatowych, religijnych i gospodarczych mniejszości niemieckiej przy pełnym poszanowaniu identyczności i rezygnacji z nacisku asymilacyjnego. Formułowane obawy o przyszłość mniejszości niemieckiej na terenie Opolszczyzny miały – w ich opinii – wynikać z wątków struktur demokratycznych w Polsce i zagrożenia ze strony sił o nastawieniu nacjonalistycznym. Uznano, że nacjonalizm i szowinizm pojawiały się wśród grup, które przybyły na Śląsk niedawno z powodów ekonomicznych, nie miały tam swoich korzeni i funkcjonowały bez poszanowania śląskiej historii i tradycji kulturowej. Przeciwwstawiano się wykorzystywaniu mniejszości niemieckiej do: rozgrywek politycznych i personalnych, budzenia nastrojów nacjonalistycznych i szowinistycznych oraz rozpowszechniania niepokoju przez szerzenie informacji fikcyjnych przez mass media w Polsce i w Niemczech. Opowiedziano się za obywatelską integracją społeczną przy poszanowaniu tożsamości i kultury Mniejszości Niemieckich [Krajowy Komitet Wyborczy Mniejszości Niemieckich, 2001, s. 177-180].

Wyborczy Blok Mniejszości propagował natomiast podejmowanie działań na rzecz poznania się różnych narodów, przełamania stereotypów i zaszłości historycznych. Podkreślono w tym miejscu kluczowe znaczenie kultury, gdyż społeczności narodowościowe mogły pełnić rolę ambasadorów kultur narodów sąsiadujących z Polską. Opowiedziano się za przygotowaniem i realizacją programu oświatowego i kulturalnego, biorącego pod uwagę istnienie w Polsce różnorodnych kultur narodowych, etnicznych i wyznaniowych. Uznano za niezbędne wsparcie finansowe państwa dla oświaty i kultury, stanowiących podstawę utrzymania i rozwoju tożsamości narodowej, oraz działania na rzecz tolerancji i poszanowania innych kultur i narodów ze strony rządu, samorządu terytorialnego i Kościoła Katolickiego [Deklaracja Wyborczego Bloku Mniejszości, 2001, s. 242].

PODSUMOWANIE

Podsumowując problematykę polityki kulturalnej w polskiej myśli politycznej po 1989 roku, na przykładzie programów partii i ugrupowań politycznych w wyborach parlamentarnych 1991 roku można zauważyć, że zarówno etnocentryzm jak i relatywizm kulturowy nie był dominującym elementem

propozycji wyborczych w zakresie kultury. Kwestie związane z ochroną polskiego rynku kultury przed zalewem negatywnych treści z zagranicy, a także ochroną polskiej tożsamości i kultury narodowej pojawiały się w różnym nasileniu w programach wyborczych takich partii politycznych i koalicji wyborczych jak: Solidarność Pracy, Polskie Stronnictwo Ludowe – Porozumienie Ludowe, Partii Chrześcijańskich Demokratów, Porozumienia Obywatelskiego Centrum, Wyborczej Akcji Katolickiej, Unii Polityki Realnej. Tematyka ochrony polskiej tożsamości narodowej i kultury narodowej zdominowała propozycje wyborcze w zakresie kultury zaprezentowane przez Stronnictwo Narodowe.

BIBLIOGRAFIA

Alberska Małgorzata. 1996. *Koncepcje polityczno-ustrojowe środowiska Unii Pracy*. W: Współczesna polska myśl polityczna. Wybrane ośrodki, koncepcje, system wartości, red. Bronisław Pasierb i Krystyna A. Paszkiewicz. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Antoszewski Andrzej. 1996. *Proces i zmiana polityczna*. W: Studia z teorii polityki, red. Andrzej W. Jabłoński i Leszek Sobkowiak, t. I. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Chmaj Marek, Żmigrodzki Marek. 1996. *Wprowadzenie do teorii polityki*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Dąbrowski Stanisław, 1996. *PSL wobec wyzwań współczesności (założenia i koncepcje ideowo-programowe 1990-1996)*. W: Współczesna polska myśl polityczna. Wybrane ośrodki, koncepcje, system wartości, red. Bronisław Pasierb i Krystyna A. Paszkiewicz. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Dehnel-Szyc Małgorzata, Stachura Jadwiga. 1991. *Gry polityczne. Orientacje na dziś*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen.

Deklaracja Wyborczego Bloku Mniejszości. 2001. W: Wybory 1991. Programy partii i ugrupowań politycznych, red. Inka Słodkowska. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk.

Gładkiewicz Westyna. 2010 (a). *Polskie Stronnictwo Ludowe*. W: Partie i koalicje polityczne III Rzeczypospolitej, red. Krystyna A. Paszkiewicz. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Gładkiewicz Westyna. 2010 (b). *Polskie Stronnictwo Ludowe – Porozumienie Ludowe*. W: Partie i koalicje polityczne III Rzeczypospolitej, red. Krystyna A. Paszkiewicz.

Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Gładkiewicz Westyna. 2010 (c). *Sojusz Lewicy Demokratycznej*. W: Partie i koalicje polityczne III Rzeczypospolitej, red. Krystyna A. Paszkiewicz. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Jabłonowski Marek, Janowski Włodzimierz, Sołtysiak Grzegorz (red.). 2015. *Kongres Założycielski Socjaldemokracji Rzeczypospolitej Polskiej (1990)*. Warszawa: Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego, Archiwum Akt Nowych w Warszawie.

Komitet Wyborczy „Porozumienie Ludowe”: Najważniejsze sprawy dla Polski. Tezy programu wyborczego Porozumienia Ludowego. 2001. W: Wybory 1991. Programy partii i ugrupowań politycznych, red. Inka Słodkowska. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk.

Konfederacja Polski Niepodległej, Centralny Sztab Wyborczy: „Jak ratować Polskę?” Skróty programu wyborczego. 2001. W: Wybory 1991. Programy partii i ugrupowań politycznych, red. Inka Słodkowska. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk.

Krajowy Komitet Wyborczy Mniejszości Niemieckich. 2001. W: Wybory 1991. Programy partii i ugrupowań politycznych, red. Inka Słodkowska. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk.

Krasowski Robert. 2014. *Czas gniewu. Rozkwit i upadek imperium SLD*. Warszawa: Czerwone i Czarne.

Migalski Marek (red.). 2013. *Polskie Stronnictwo Ludowe*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

NSZZ „Solidarność”: Program wyborczy NSZZ „S”. „Solidarność dla Ciebie”. 2001. W: Wybory 1991. Programy partii i ugrupowań politycznych, red. Inka Słodkowska. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk.

Pałuch Piotr. 1995. *PSL w systemie partyjnym Rzeczypospolitej*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

Partia Chrześcijańskich Demokratów: Podstawy ideowe programu wyborczego PChD. 2001. W: Wybory 1991. Programy partii i ugrupowań politycznych, red. Inka Słodkowska. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk.

Partia Chrześcijańskich Demokratów: Program wyborczy. 2001. W: Wybory 1991. Programy partii i ugrupowań politycznych, red. Inka Słodkowska. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk.

Paszkiewicz K. A. 2000 (a), *Partia Chrześcijańskich Demokratów*. W: Partie i koalicje polityczne III Rzeczypospolitej, red. Krystyna A. Paszkiewicz. Wrocław: Wydawnic-

two Uniwersytetu Wrocławskiego.

Paszkievicz K. A., 2000 (b), *Stronnictwo Narodowe*. W: Partie i koalicje polityczne III Rzeczypospolitej, red. Krystyna A. Paszkiewicz. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Piławski Krzysztof. 2006. *Rozbrat z ideą. Między demokratycznym socjalizmem a demokracją liberalną. Ewolucja programowa Socjaldemokracji Rzeczypospolitej Polskiej i Sojuszu Lewicy Demokratycznej*. Warszawa: Akapit.

Porozumienie Obywatelskie Centrum: Ojcowizna - Komitety Obywatelskie - Porozumienie Centrum, Deklaracja Programowa Porozumienia Obywatelskiego Centrum, Warszawa 1991. 2001. W: Wybory 1991. Programy partii i ugrupowań politycznych, red. Inka Słodkowska. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk.

Prętki Krzysztof. 2007. *Przekształcenia systemu ochrony zdrowia w Polsce po II wojnie światowej*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Medycznego im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu.

Prętki Krzysztof. 2010. *Znaczenie problemów ochrony zdrowia jako jednych z najważniejszych współczesnych kwestii społecznych na przykładzie analizy porównawczej programów partii i koalicji politycznych w wyborach parlamentarnych w latach 1991-2005*. W: Choroba i śmierć w perspektywie społecznej w XIII-XXI wieku, red. Dariusz K. Chojecki, Edward Włodarczyk. Warszawa: Wydawnictwo DiG.

Prętki Krzysztof. 2011 (a). *Problematyka decentralizacji jako przejawu zaufania państwa do obywateli w polskiej myśli politycznej na przykładzie programów partii i koalicji politycznych w wyborach parlamentarnych 1991 roku*. W: Zawirowania wokół zaufania. Wyobrażenia i rzeczywistość, red. Paweł Prüfer, Janusz Mariański. Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.

Prętki Krzysztof. 2011 (b). *Problematyka polityki obronnej w polskiej myśli politycznej na przykładzie programów partii i koalicji w wyborach parlamentarnych 1991 i 1993 roku*. W: Bezpieczeństwo. Polska i świat. Wczoraj – dziś – jutro, red. Henryk Lisiak, Danuta Bartkowiak, Aneta Kołacz. Poznań: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa.

Prętki Krzysztof. 2012. *Miejsce i znaczenie problemów polskiej polityki edukacyjnej w programach partii i koalicji politycznych w wyborach parlamentarnych 1991 roku*. Poznańskie Zeszyty Humanistyczne, tom XIX.

Program wyborczy Porozumienia Obywatelskiego Centrum. 2001. W: Wybory 1991. Programy partii i ugrupowań politycznych, red. Inka Słodkowska. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk.

PSL wobec najważniejszych problemów kraju. 2001. W: Wybory 1991. Programy

partii i ugrupowań politycznych, red. Inka Słodkowska. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk.

Rogaczewska Krystyna. 1996. *Główne wartości myśli programowej Konfederacji Polski Niepodległej*. W: Współczesna polska myśl polityczna. Wybrane ośrodki, koncepcje, system wartości, red. Bronisław Pasierb i Krystyna A. Paszkiewicz. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Słodkowska Inga (red.), 1995. *Programy partii i ugrupowań parlamentarnych 1989-1991, cz. 2*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk.

Słodkowska Inga. 2011. *Wybory '91*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.

Sojusz Lewicy Demokratycznej: Platforma wyborcza. „Tak dalej być nie może!”. 2001. W: Wybory 1991. Programy partii i ugrupowań politycznych, red. Inka Słodkowska. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk.

Sokół Wojciech. 2003. *Partie polityczne i system partyjny w Polsce w latach 1991-2001*. W: Współczesne partie i systemy partyjne. Zagadnienia teorii i praktyki politycznej, red. Wojciech Sokół i Marek Żmigrodzki. Lublin: Wydawnictwo UMCS.

Solidarność Pracy: program wyborczy, wrzesień 1991. 2001. W: Wybory 1991. Programy partii i ugrupowań politycznych, red. I. Słodkowska, Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk.

Stodolny Marek. 2017. *Ruch konserwatywno-ludowy w Polsce po 1989 r.: Polskie Stronnictwo Ludowe „Solidarność”, Stronnictwo Ludowo-Chrześcijańskie, Stronnictwo Konserwatywno-Ludowe*. Warszawa: Fundacja „Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej - Counterpart Fund”.

Stronnictwo Demokratyczne: Program wyborczy Stronnictwa Demokratycznego. 2001. W: Wybory 1991. Programy partii i ugrupowań politycznych, red. Inka Słodkowska. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk.

Stronnictwo Narodowe: „Uwierzmy w siłę polskiego narodu”. Program wyborczy Stronnictwa Narodowego, lipiec 1991. 2001. W: Wybory 1991. Programy partii i ugrupowań politycznych, red. Inka Słodkowska. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk.

Stronnictwo Narodowe, Zarząd Główny: ABC Programu wyborczego. 2001. W: Wybory 1991. Programy partii i ugrupowań politycznych, red. Inka Słodkowska. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk.

Szamik Jacek. 2016. *Polskie Stronnictwo Ludowe 1990-2005*. Warszawa: Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego.

Szpoiński Andrzej, Ziółkowski Marek. 2001. *Przemiany w sferze edukacji, nauki, mediów i kultury*. W: Pierwsza dekada niepodległości. Próba socjologicznej syntezy,

red. Edmund Wnuk-Lipiński i Marek Ziółkowski. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk.

Unia Polityki Realnej: Wybory parlamentarne 1991. 2001. W: Wybory 1991. Programy partii i ugrupowań politycznych, red. Inka Słodkowska. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk.

Wnuk-Lipiński Edmund. 2001. *Zmiana systemowa*. W: Pierwsza dekada niepodległości. Próba socjologicznej syntezy, red. Edmund Wnuk-Lipiński i Marek Ziółkowski. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk.

Wyborcza Akcja Katolicka: Deklaracja Programowa Wyborczej Akcji Katolickiej. 2001. W: Wybory 1991. Programy partii i ugrupowań politycznych, red. Inka Słodkowska. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk.

Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe, Deklaracja Ideowo-Programowa. 1991. W: Małgorzata Dehnel-Szyc, Jadwiga Stachura. Gry polityczne. Orientacje na dziś. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen.